

Dăruită *Bibl. Academiei*
de Prof. I. Bianu, 1931.

Introducere

la

Studiul Arhitecturii

de

G. M. Cantacuzino

București

Atelierele grafice SOCEC & Co. Societate Anonimă
1926

Introducere justificativă

A organiza = a armoniza.

Nu diversitatea stilurilor ne-a preocupat ci firul continu care le unește.

Porozitatea hotarelor pune orice încercare de delimitare absolută, în domeniul iluziilor; căci nu diversul și particularul sunt esențiale.

Arta este triumful lungei răbdări a nesfârșitelor rânduri de generații suprapuse. Deaceea a face istoria arhitecturii ar însemna să refaci istoria lumii și a trata despre filozofia arhitecturii ar însemna să atingi toate subiectele, covârșitor de grele, asupra cărora a înbătrânit înțelepciunea.

În cele ce urmează, dorim să precizăm unele reflexiuni, născute fie pe șantier fie în decursul unor călătorii, cari vrând nevrând, ne-au dus în domeniile fără de țarmuri ale istoriei și ale metafizicei.

Cetitorul să le considere ca simple încercări cari au fost scrise în căutarea unei discipline, astăzi când relativul domnește, atât de covârșitor în toate ramurile vieții. Această preocupare ni se pare cu atât

mai întemeiată cu cât la noi efortul pentru crearea unui stil național, a fost cauza unor anomalii care au adus la uitarea aproape completă a marilor legi clasice.

Această omitere a clasicismului în evoluția noastră artistică contemporană este surprinzătoare când trecutul român este încă atât de viu, când vechea artă bisericească ne înconjură cu exemplele ei atât de măndre, când arta populară reînnoiește mereu exemplele de vigoare și de gust, și când peisagiul român cu orchestrația lui clasică te pătrunde mereu.

Intr'un cuvânt, suntem în căutarea unei discipline căci *La plus grande liberté naît de la plus grande rigueur.* (P. Valery).

Cele câteva pagini ce urmează sunt primii pași în această îndrumare.

I

Despre tradiție

Mărginind cuvântul tradiție în câmpul imaginilor îl fac să crească în acel al spiritului.

Universul este un tot organizat. Lumea se mișcă după anumite legi; în acelaș ritm se mișcă și stelele și inima oamenilor. Nici tradiția nu este o stea nemișcătoare.

Intocmai cum ritmul naște armonia, conștiința dă naștere tradiției, dar nu în chip imperios, căci „fiecare din noi a moștenit un lot de eroare“ (Catul) iar spiritul se împiedică prea ușor de lucruri, pe care din lipsă de experiență, le crede statornice și câteodată esențiale.

Timpul este pentru întâmplări ceeace noaptea este pentru monumente. El le reduce la trăsăturile lor esențiale, așa cum noaptea desenează monumentele în masele lor principale, întunecând particularitățile epocelor, ca să le rânduiască sub aceiaș lege a proporției.

Dar iubim prea mult istoria pentru anecdotele ei, monumentele pentru pitorescul lor și viața pentru

micele ei satisfacții ca să ne dăm seama că oameni și lucruri se aseamănă ciudat de mult de întotdeauna.

Considerând ideea de „progres“, care a halucinat mai multe generații, nimic nu mai rămâne din ea, căci Marte a dovedit că inima omenească nu s'a îmbunătățit, și doar dacă progresul putea fi prețuit, era tocmai în acest domeniu. Și ceeace Marte nu putuse dovedi, săpăturile arheologilor au venit să ne completeze. Prin ele am aflat că în Babilon se știau, de mult, toate.

* * *

Dar ce este tradiția?

O regulă de viață? O formulă?

Nu.

Tradiția este o adâncă neliniște.

Și ce este neliniștea, dacă nu făclia spiritului, dacă nu puterea care pune în mișcare conștiința.

Tradiția este corectivul, care tinde să menție spiritul în armonie.

Tradiția este conștiință.

Spiritul încărcat de întunecime, al îndrăgostiților inverșunați de progres, a învinuit tradiția că se așează deacurmezișul vieții. Dar nu tot ceeace e însuflețit de viață este frumos și omenirea e împovărată de uscături.

Tradiția selecționează. Copilă a vremii, ea distruge ceea ce timpul n'a copt. . . Timpul, care statornicește victoriile și înmlăștinează erorile.

* * *

Istoria ne învață că prezentul este o neconținută bătrânețe care plânge, cu lacrimi amare, o copilărie și o tinerețe legendară, care au procedat-o pe scena lumii.

Ori ce s'ar spune, oamenii sunt mai umili decât o cred. Cei cari au zidit Partenonul, au lucrat cu simplitate fără să-și dea seamă că n'au să fie în-trecuți de nimeni nici odată.

Am spus: tradiția este o neliniște care ține spiritul treaz. Această neliniște cuprinde în ea o mare parte de nevindecabilă nostalgie a vremilor de aur ale umanității.

Omul năzuește să fie întotdeauna asemenea în-chipuirei celei mai frumoase pe care și-o formează despre el însuși. Această imagine nu se găsește decât în trecut.

Trecutul este întotdeauna legendă. Legenda este întotdeauna tinerețe, iar prezentul o dureroasă bătrânețe, în care spiritul se chinuește în asemuiuri amare și rodnice păreri de rău.

„Tradiție“ nu înseamnă „reacțiune“.
Tradiție înseamnă echilibru critic.

* * *

Tradiția este pentru gândire ceea ce proporția înseamnă pentru monument, dar în domeniul abstract al proporției nu se poate defini ci doar sugera. Voi alege pentru aceasta un element sintetic al arhitecturii și vom vedea cum el se deprinde din negurile istoriei, ca să se ridice în lumina de astăzi. Acest element va fi coloana, elementul cel mai nobil al arhitecturii, căci ea este statuia abstractă a omului, chip orb și simplificat, care ne apare ca un simbol în verticalitatea sa.

La început, săpată în lemn, coloana apăru în grădinile Persiei, susținând baldachinul ușor al regilor, și oglindindu-se în avusurile sumbre.

Intruchipare a răbdării și a veșniciei, ea se înșiră, în sălile hypostile ale Egiptului, în rânduri strânse, în masse largi și granitice. Atena o redă soarelui. Acolo se investmântă în caneluri, reamintind faldurile neprihănite ale rochiilor sacrificatorilor sau ale fecioarelor thesaliene.

Un meșteșugar de candelă funerară o încoronă cu frunza de acant, atât de bogată în linii.

Romanii o adăosera la triumful lor, Bizanțul la fastul religios.

Când civilizația antică se prăbuși, oamenii și coloanele căzură; Renașterea le ridică. Coloana urmează soarta oamenilor.

Greoaie, asemenea credinței egiptene, ușuratică, trandafirică și goală ca doamna de Pompadour, ea fu paznica tuturor templelor, tuturor porticilor.

* * *

Coloana este de sine stătătoare, nesfârșită în formele ei, și totuși veșnic asemenea cu ea însăși.

Legile fundamentale ale armoniei sunt statornice.

Orice proporție, dobândită cu răbdare și transmisă cu credință, este un semn care corespunde unui ecou interior.

Dar „Arta e lungă și viața scurtă“. Visul așa cum și-l închipue vulgul, ascunde lenevie.

Dacă voim să fim noi, adică tineri prin spiritul nostru, să fim asemenea coloanei... acestei imagine subtile a noastră.

* * *

Tradiția nu este, poate, decât chiar viața însăși care se reînnoește fără ca să se schimbe, asemenea, mersului stelelor, bățăilor inimii și valurilor mării.

II

Despre proporție

Din toate imaginile proporției pe care mi le trec înaintea ochilor, niciuna nu-mi mulțumește în întregime spiritul.

Cea mai mare parte din ele au fost bucuria unei clipe. N'am putut statornici niciuna dându-mi seamă de toată imperfecțiunea lor. Dar proporția este în ea însăși atât de împletită cu viață, încât ea nu poate fi percepută în totalitatea ei.

Putem vedea, putem percepe din ea, doar aspecte fugare, asemenea unor miragii, nedeslușite sau ireale asemenea peisagilor mișcătoare ale norilor. O simțim neconținut și tot ceea ce spunem despre ea este adevărat fără a fi esențial.

Fără deci de-a încerca să definim proporția, vom vorbi despre ea, lăsându-ne călăuziți, în tot timpul acestei convorbiri, de maxima lui Marcu Aureliu: Armonia este una în univers.

* * *

Proporția a fost făcută pe măsura corpului omenesc. Invățând să cunoască hotarele propriilor

sale puteri, omul avu cea dintâi intuiție a proporției. Și încercând să precizeze aceste hotare, el înfăptui primele proporții. În chipul acesta, treapta, poarta, masa și mormântul au devenit primele moduli ale arhitecturii.

De origină pur individuală și utilitară proporția arhitecturilor s'a organizat în cadre sociale. Neexprimând la început, decât efortul individual împotriva unei necesități adverse, ea deveni expresia colectivă și sintetică a națiunilor și religiilor.

* * *

Când spun proporție înțeleg arhitectură, vreau să exprim ritm și armonie. Căci armonia nu este decât proporția reușită, iar proporția reușită nu este alta decât ritmul în acord cu viața.

Armonia ar fi deci rezultatul unei proporții, în timp ce proporția ar fi rezultatul unui ritm. Or, ritmul nu este decât intuiția mersului organizat al vieții, al acelui mers care adesea pare că nimicește în spiritul nostru, rolul hazardului.

* * *

Este oare proporția o construcție geometrică? Desigur că nu. Așa cum matematicile nu pot crea

un astru ci doar pot să-l descopere sau să-l prevadă, geometria nu poate crea o proporție, ci numai să o verifice și să o controleze.

* * *

Proporția reușită este în acelaș timp o bucurie a spiritului și a simțurilor. Ea este în aceeaș măsură plăcere fizică și bucurie spirituală. În timp ce geometria nu are o dimensiune specifică, proporția are un model etern și neschimbător: corpul omenesc.

Partenonul, care la prima vedere, este luat de către necunoscător drept monumentul cel mai abstract al arhitecturii, este dimpotrivă ilustrațiunea vie a regulei pe care am anunțat-o mai sus. Micșorat sau mărit, el ar pierde orice armonie.

* * *

De îndată ce această legătură misterioasă dintre proporție și om se rupe, proporția se găsește în afară de ritm.

Nu există decât un ritm.

El nu se poate defini, ci doar simți.

Din toate vremurile s'a încercat să se dovedească cum că, în mod instinctiv, oamenii au dat proporțiilor arhitecturale, raporturi conținute în corpul omenesc.

Și desigur că punctul acesta de vedere este logic, căci atunci când omul și-a căutat o măsură, el nu aluat-o în mod arbitrar ci, în mod natural, în raport cu el, cu posibilitățile sale fizice. *Dacă omul nu ar fi vertical, estetica noastră ar fi cu totul alta.*

* * *

Proporția este deci un spațiu armonic limita... armonic mărginit în raport cu noi.

Căci nu trebuie să ne înșelăm: La început oamenii se adăpostiră sub un acoperiș nu numai împotriva intemperiilor ci, mai ales, împotriva imensității cerului. A construi este a aduce universul la îndemâna simțurilor tale.

Care este partea utilului și care este partea simbolului în nașterea unei proporții, este cu neputință de spus. Și tot atât de imposibil este să alegem care este partea tradiției și care a sensibilității și inteligenței artistului.

Este ușor să copiezi o proporție existentă, dar este cu totul altceva să o faci să re trăiască; pentru aceasta nu există legi.

Oricât ai copia trecutul, puterea vieții îndoiaie vechile forme, necesităților ei neconținut reînoite.

* * *

Proporția nu este, poate, decât imaginea unor

anumite și mari intuițiuni pe care omul le-a avut de întotdeauna.

Ceeace are însemnătate nu este de-a se ști dacă armonia este una ci cum poate fi una.

Poți să împarți și să subîmparți istoria artei în stiluri clase, familii și regiuni, limitele pe cari le vei stabili vor fi întotdeauna artificiale și arbitrare, căci arta este una și trecerea dela o epocă la alta s'a făcut pe nesimțite, fără ca, întotdeauna, cei cari au asistat la această transformare să-și fi putut da seamă de ea.

Diversitatea de programe, de climaturi, de temperamente, de materiale; inegalitatea de condiții, de religii, etc., n'au împiedecat artele de-a avea o țesătură unică, căci pasul omului a rămas de veacuri acelaș.

* * *

Proporția este deci una din imaginele vieții. Deaceia ea nu este pur geometrică.

Rațiunea a putut crea mai multe geometrii, deopotrivă de adevărate. Proporția însă poate lua un număr infinit de forme dar ea nu poate pierde din vedere corpul omului; în timp ce geometria poate face abstracție de el. Deaceia oricât de mare ar fi o proporție și o arhitectură ea nu poate fi mare, nici în raport cu o idee abstractă, nici în ra-

port cu o plantă sau cu un munte, ci numai în raport cu omul.

Există monumente imense cari nu produc efectul corespunzător masei lor, numai pentru că nu reușim să situăm în ele omul și fiindcă nimic nu reamintește în ele prezența lui.

Născută din jocul ideilor și din armonia fizică a corpului omenesc, proporția pare a fi imaginea nedespărțirii sufletului de corp.

Iată-ne ajunși în fața porței pe care nimeni nu a deschis-o.

Subiectul ne-a adus în pragul metafizicei fără ca spiritul nostru să fie satisfăcut.

Dar, o călătorie în câmpul ideilor nu presupune cu necesitate o definiție și o concluzie.

III

Despre ritm

A vorbi despre ritm, înseamnă a vorbi iarăși despre proporție. Rămânând în acelaș subiect nu faci decât să pășești mai departe în domeniul abstractului. Căci tot de viață e vorba printre ale cărei moduri diverse sunt proporția, ritmul și armonia.

Ne-am dat seamă vorbind despre proporție, ce intim este legată nașterea ei de persoana noastră fizică. Ocupându-ne de ritm vom putea lăsa la o parte această preocupare atâta timp cât vom încerca să ne închipuim mișcarea în ea însăși. Dar de îndată ce ne vom sili să vedem cum se exprimă în mod plastic această mișcare din nou vom fi nevoiți să ținem seamă de limitele noastre fizice.

Muzica exprimă ritmul în timp; arhitectura îl exprimă în spațiu: armonie succesivă și armonie simultană.

Această a doua expresie a armoniei ne va fi subiectul.

* * *

Armonia este amintirea pe care ne-o lasă ceva organizat iar un lucru organizat este în acord cu

ritmul vieții. E greu să găsești ritmului o definiție. Existența lui nu se demonstrează, nici postulatul lui Euclide. El este certitudine pentru cei cari au percepția vieții organizate și unitare; întunecime pentru ceilalți.

* * *

Artiștii și filozofii din toate timpurile și-au dat ușor seamă că o impresie de viață nu se poate da fără imaginea mișcării adică fără ritm.

Dar cum oare se poate exprima mișcarea fără mișcare? Prin chibzuita dispoziție a maselor, prin schema statică a efortului prin care aceste masse se echilibrează și se susțin, prin supunerea acestor masse la legile utilului și simbolului.

Un monument este bun atunci când e făcut pe măsură și când corespunde vieții pe care trebuie s'o conțină. Singurii cronicari cari nu mint sunt monumentele și măreția timpurilor se judecă în virtutea templelor pe cari acele timpuri au știut să le înalțe.

* * *

Dar să revenim la proporționarea maselor.
Tradiția, această lungă experiență, a selecționat

și perfecționat formele. Căci trebuie să recunoaștem că toate formele așa numitei arhitecturi clasice nu sunt decât rezultatul unei mari răbdări care a sintetizat și simplificat formele până la maximum lor de utilitate și de frumusețe. Multe din aceste forme mereu copiate și-au pierdut înțelesul. Dar analizate cu puțină bunăvoință și curățate de praful prostiei toate vor relua o luminoasă realitate.

* * *

Cuvântul „clasic“ e prea limitat în obișnuitul său înțeles. Sub acest titlu se grupează în general arhitecturile greco-latine și unele dintre derivațiile lor. Această tălmăcire ni se pare eronată. A fi clasic, după părerea noastră, nu consistă în aplicarea dogmatică a unui stil ci într'o anumită stare de spirit.

Elementele pe care trebuie să conteze arhitectul sunt tradiția sau experiența ancestrală și problemele nouă pe cari neconținut ni le înfățișează viața.

A fi într'o stare sufletească clasică înseamnă să n'ai pretenția de-a nega trecutul, ținând totuși seamă de exigențele prezentului. Să fi clasic înseamnă să statornicești puntea care leagă vremurile duse de cele viitoare, înseamnă să reduci nouile experiențe la adevărata lor scară, într'un cuvânt, a fi clasic înseamnă să respecti trecutul și să ai curiozitatea viitorului.

Cuvântul clasic nu trebuie să deștepte în noi imaginea unui fronton sau al unei colonade, ci o stare sufletească armonioasă fără impertinența novatorilor și sărăcicioasa uscăciune a arheologilor.

Toate stilurile au cunoscut artiști clasici iar în așa anumitele stiluri clasice au fost oameni totalmente lipsiți de acest echilibru sufletesc.

* * *

Ritmul este expresia plastică a mișcării în infinitul mare și infinitul mic.

Dintre toate arhitecturile, cea gotică este poate aceea în care ritmul este cel mai aparent. În stilul gotic tot ce nu este ritm, este exclus, sau foarte redus. Planul și fațada, utilul și simbolul se împletesc până la unitate. Totul este așa de echilibrat și de complet ca într'un sistem astral; nimic care să nu fie necesar și suficient.

* * *

Necesar și suficient; iată divergența cu unele arhitecturi teoretice de azi cari rezolvă problema

până la un grad necesar și nu merg până la cel suficient.

Ochiul cere corective și mintea nu se lipsește de simbolurile forței iar între necesarul și suficientul e loc destul pentru toate erorile.

* * *

Ritmul emană din proporție, proporția din corpul omenesc; s'ar putea zice deci că ritmul este proporția la a doua putere sau că ritmul este proporția mișcării.

Dacă într'un plan gotic, putem citi simbolul în forma crucei și imensitatea bolților, galeriile, părțile lateralnice, intercolonadele au totuși ca punct de plecare corpul nostru. Fațada reproduce schema planului iar înălțimea e în raport direct sau geometric cu lungimea acestui plan; distanța dintre coloane cu acea lungime și lărgime în raport cu lungimea etc., etc.

În rezumat fie la un templu grec sau egiptean la un palat sasanid sau babilonian, noi regăsim această structură tainică care este o condiție, pentru găsirea armoniei.

Această structură nu este decât ritmul care poate fi considerat ca un comun denominator al tuturor arhitecturilor.

* * *

Prea lesne, seduși de progresele științei și de schimbările sociale s'a crezut că arhitectura rupea ultimele sale legături cu trecutul. Dar omul se schimbă puțin, fizicește mai de loc, și cu toate că lumea s'a micșorat grație mijloacelor de comunicație, hotarele armoniei umane, dictate de legile fizice ale corpului nostru, sunt stabile, conținând veșnica preocupare a fericirii care la urma urmei rămâne scopul primordial.

IV

Despre armonie

Arhitectura este o armonie simultană. Ea este muzica masselor ceea ce înseamnă că e numai în funcție de spațiu.

Orice creațiune a acestei arte trebuie să existe întreagă în spiritul nostru. Amintirea noastră de o astfel de operă nu trebuie să fie o imagine imitativă căci doar arhitectura nu e artă imitativă, ci trebuie să sugereze inteligenței noastre o stare de spirit.

* * *

Dacă proporția este supremul efort de convergență al spiritului cu sistemul nostru fizic, devenind astfel imaginea indisolubilității lor; dacă ritmul nu-i decât proporția la a doua putere sau mai bine zis însăși proporția mișcării, rezultatul final al acestui organism complex este armonia.

* * *

Dacă ne aducem aminte că a clădi înseamnă a aduce, în mod instinctiv, universul la limitele noastre

de percepție, toate cele spuse mai sus ne apar ca evidente. Căci a clădi înseamnă a organiza viața și orice organizare dă naștere armoniei.

Deci a armoniza = a organiza și reciproc.

* * *

Obiceiul și lenevia de spirit au făcut ca să se disprețuiască utilul considerându-l ca o decădere. Din această cauză arhitectura a apărut multora ca o artă secundară îngenunchiată de micile necesități ale vieții. Aceștia nu și-au dat seama că legile utilului fiind un mod al vieții sunt mai curând o disciplină decât o sclavie.

O exagerare aduce în mod fatal, ca reacțiune, o altă exagerare; unele școli de estetică modernă au slăvit utilul negând simbolul.

Greșală tot atât de mare căci unde sunt hotarele cari despart utilul de simbol?

Intre util și simbol nu există hotare definite căci simbolul s'a născut din util și orice element util tinde să se apropie de simbol. Arhitectura este imaginea cea mai perfectă a armoniei unitare în care simbolul și utilul, ansamblul și amănuntul, materia și concepția, opera și peisagiul, omul și proporția, sufletul și ritmul se regăsesc toate laolaltă.

* * *

În arhitectură nu este loc pentru anecdotă. Marea disciplină a acestei arte exclude efectele ușoare.

*

Efortul arhitecturii consistă în a spune esențialul și esențialul coincide cu armonia.

*

A face ca o operă să ne apară ca necesară este mai curând scopul arhitecturii decât de-a da naștere mirării.

*

Dacă un monument n'ar avea un rol necesar în spiritul nostru atunci n'ar fi necesar nici în priveliștea nici în orașul în care este clădit.

* * *

A da oarecare nobleță obișnuințelor omenești, făcându-le să participe, astfel în mod inconștient la armonie, a distribui și a limita în mod ingenios spațiile în care ei se mișcă; a propune premise

gândirii, iată care a fost de întotdeauna rolul arhitecturii.

Imagine a tuturor simbolurilor războinice, religioase sau familiare, ea le-a exprimat cu o egală măiestrie, cu aceleași mijloace și cu aceeași disciplină a cărei taină este să ghicești simbolul în elementele utilului și elementele utilului în viață.

TABLA DE MATERII

Introducere justificativă	Pag. 5
I. Despre tradiție	" 9
II. Despre proporție	" 17
III. Despre ritm	" 25
IV. Despre armonie	" 33

